

ŽENE I ROD

U POSLEDNJE DVE
DECENIJE XX VEKA
NA KOSOVU

19
89
919
99

PRIRUČNIK

Predavanje istorije iz
rodne perspektive

ŽENE I ROD

U POSLEDNJE DVE DECENIJE
XX VEKA NA KOSOVU

Upravnica projekta:

Vjollca Islami Hajrullahu

Autori materijala:

Vjollca Krasniqi

Mrika Limani Myrtaj

Autori nastavnih planova:

Vjollca Islami Hajrullahu

Arbér Salihu

Donika Xhemajli

Saradnici:

NGO – ETEA

Shyqëri Obërtinca

Eliza Hoxha

Lektor:

Fadil Grajçevci

Prevod:

LBG Communication

Bruno Translate L.L.C

Dizajn i štampa:

Envinion

Objavio:

forumZFD – (Forum Civilna mirovna služba/

Forum Ziviler Friendienst e.V.)

Udruženje nastavnika istorije Kosova

Održavanje

Uvod	06
Zašto ovaj priručnik?	06
Kome je ovaj priručnik namenjen?.....	06
Šta sadrži priručnik?	07
Kako koristiti priručnik?	07
Kako je priručnik izrađen?	07
 I. Rod, žene i sukob na Kosovu 1989-1999	 10
 II. Paralelne nezavisne institucije: Građanska mobilizacija i svakodnevni život.....	 16
 III. Aktivizam žena 1990-ih: Studije slučaja.....	 22
Pomirenje krvnih osveta	22
Forum demokratske žene	26
Udruženje „Majka Tereza“	27
Udruženje „Sestre Qiriazi“	28
Centar za zaštitu žena i dece	29
Obrazovanje na albanskom: Kuće-škole.....	30
 IV. Promena paradigme otpora	 36
Protesti žena na Kosovu tokom 1998.....	37
Protesti 2. marta 1998.....	38
Protesti sa belim papirima: 8. mart 1998.....	39
Protest „Hleb za Drenicu“: 16. mart 1998.....	40
Žene hroničarke i dokumentatorke povreda ljudskih sloboda i prava	42
Žene u oružanom otporu	43
 V. Predavanje istorije iz rodne perspektive	 48
 Glosar	 52
 Reference	 54

Uvod

Zašto ovaj priručnik?

Ovaj priručnik, sa fokusom na rodnu perspektivu u novoj istoriji Kosova, ima za cilj da podigne svest i prepozna rod kao analitičku kategoriju u učenju istorije i učešću žena u značajnim istorijskim procesima i događajima krajem '80-ih i '90-ih godina XX veka. Isto tako, priručnik ima za cilj da osnaži nastavnike/ce na Kosovu da primenjuju rodnu perspektivu i analizu u izradi nastavnih materijala i udžbenika iz predmeta istorije u višem srednjem obrazovanju. Priručnik se može koristiti i u predmetima sociologije i građanskog vaspitanja, kao i u inter-kurikularnim temama u višem srednjem obrazovanju. Poglavlja predstavljena u priručniku imaju za cilj:

- Promovisanje roda kao analitičke kategorije u predavanju istorije kako bi učenici razumeli i naučili društvenu konstrukciju roda i istorije;
- Primenu rodne analize na različite istorijske izvore za razvoj kritičkog mišljenja i rodne osjetljivosti;
- Uključivanje vizuelnih metodologija u predavanju istorije radi podsticanja interaktivnog učenja, kritičkog razmišljanja i timskog rada na temama o rodu i ženama u istoriji.
- Podsticanje radoznalosti i veština za istraživanje istorije o rodnoj perspektivi.

Priručnik je zasnovan na učenju zasnovanom na razvoju kompetencija predviđenih okvirnim kurikulumom. Kritičko učenje istorije iz rodne perspektive će učenicima omogućiti da razmotre, razumeju i postavljaju pitanja o rodu, normama i odnosima među rodovima tokom istorije sadašnjeg vremena.

Kome je ovaj priručnik namenjen?

Ovaj priručnik je namenjen za korišćenje od strane nastavnika istorije kao dodatni izvor. U skladu sa dokumentima kurikuluma koje donosi Ministarstvo obrazovanja, nauke, tehnologije i inovacija Republike Kosovo – MONTI, poglavlja u priručniku su posvećena učenicima X i XII razreda iz predmeta Istorije, ali se mogu koristiti i u drugim predmetima iz oblasti kurikuluma, kao što su Društvo i životna sredina, Građansko vaspitanje, Sociologija, Psihologija, kao i Filozofija i Logika, u X, XI i XII razredu, u zavisnosti od sadržaja nastavnih programa ovih predmeta.

Šta sadrži priručnik?

Priručnik se sastoji od pet poglavlja, uključujući uvod, osnovni materijal, kao i metodološka uputstva za upotrebu materijala:

Poglavlje I. Rod, žene i sukob na Kosovu 1989-1999

Poglavlje II. Paralelne nezavisne institucije:
Građanska mobilizacija i svakodnevni život

Poglavlje III. Aktivizam žena 1990-ih

Poglavlje IV. Promena paradigme otpora

Poglavlje V. Predavanje istorije iz rodne perspektive

Opisni delovi nude učenicima informacije koje su neophodne za razumevanje osnovnih pojmova i rodne perspektive u učenju istorije '80-ih i '90-ih godina XX veka na Kosovu. Interaktivni delovi nude nastavnicima strategije i primere za interakciju kojima se učenici postavljaju u centar, time podstičući kritičko razmišljanje i aktivno učenje kod njih. Opisni i interaktivni delovi odgovaraju jedan drugom i potkrepljeni su dodatnim materijalima sa objašnjenjima (zadaci, pitanja za razmišljanje, kao i glosar ključnih reči).

Kako koristiti priručnik?

Poglavlja pružaju dopunski i alternativni materijal za udžbenike istorije koji su trenutno u upotrebi. Svako poglavlje u priručniku se može koristiti za jedan ili više nastavnih časova i to ne samo na časovima Istorije već i u drugim oblasti kurikuluma, poput Društva i životne sredine, kao i u inter-kurikularnim pitanjima.

Priručnik nudi trostruku metodologiju učenja i učešća:

1. opisno i predstavljajuće od strane nastavnika;
2. rad u grupama, i
3. individualni rad.

Sva tri ova metodološka segmenta su međusobno povezana i sadrže odgovarajuće izvore i ilustracije. Podstičemo nastavnike da koriste priručnik uzimajući za osnovu ishode učenja kao i polaznu tačku za integraciju rodne perspektive u učenju istorije.

Kako je priručnik izrađen?

Organizacija forumZFD – Program na Kosovu je 2021. pokrenula nezavisnu studiju o zastupljenosti rođeva u školskim udžbenicima u predmetu Istorije za više srednje obrazovanje u cilju podsticanja na delovanje, oslanjajući se na nalaze studije za integraciju rodne perspektive. Organizacija forumZFD je međunarodna nevladina organizacija (MNVO), koja je osnovana u Nemačkoj 1996. godine. forumZFD radi u oblasti transformacije sukoba u Evropi, Bliskom istoku i jugoistočnoj Aziji. Na Kosovu, ova organizacija se

usredsređuje na teme suočavanja s prošlošću i obrazovanja o miru. Nakon istraživanja je usledila radionica, dok su učesnici bili predstavnici MONTI, istraživači/ce, predstavnici/e civilnog društva, nastavnici/e i novinari/ke, na kojoj su razmotreni nalazi studije i identifikovani pristupi, događaji i teme za uključivanje u priručnik. Radionica je proširila znanja o rodnoj perspektivi i ženskom aktivizmu krajem '80-ih i tokom 90-ih godina i doprinela je oblikovanju glavnih stubova priručnika. Imajući za cilj odgovarajući materijal za nastavnike, pored bogatih podataka iz studije i razmatranja na radionici, u priručnik su uključeni i nastavni planovi koje je oblikovala grupa za izradu priručnika.

Štaviše, rad na priručniku je inspirisan doprinosom mnogih žena u novijoj istoriji Kosova i aktivizmom za podizanje vidljivosti žena u javnoj sferi, poput: obrazovanja, nauke, ekonomije, politike i kulture. Ovaj priručnik je prvi, ali značajan korak u izgradnji istorije sa rodnom perspektivom. Kao takav, priručnik će podići svest o rodnoj perspektivi u društvenoj dinamici i institucionalnom učenju istorije.

Poglavlje

Rod, žene i sukob na Kosovu 1998-1999

■ Izraz sukob se ovde koristi kako bi se označio politički i oružani sukob između država ili unutar same države.

■ U članu 13. Rezolucije 1325 stoji:

[Rezolucijal Podstiče sve one koji su uključeni u planiranje razoružanja, demobilizaciju i reintegraciju da razmotre različite potrebe žena i muškaraca bivših vojnika te da uzmu u obzir potrebe članova njihovih porodica;

Prodiskutujte: Zašto Ujedinjene nacije prave razliku između različitih potreba rodova i kako je ova razlika povezana sa rodnim aspektom sukoba?

Rod i razlike u rodnim ulogama između muškaraca i žena su društvena konstrukcija. Rod se konstruiše kroz interakciju sa društvenim strukturama. Verovanja i vrednosti o podeljenim rodnim ulogama i odnosi moći su centralni za društvenu dinamiku pre, tokom i posle sukoba. U društvima sa velikim razlikama u moći između žena i muškaraca, muškarci uglavnom deluju u javnoj sferi, dok žene deluju u privatnoj sferi unutar kuće i porodice. Sukob drukčije pogađa žene i devojčice, a drukčije muškarce i dečake. Razni činioci utiču na oblikovanje iskustava sukoba i prevazilaženje rodnih razlika, poput etničke pripadnosti, starosti, društvene i ekonomske klase, sposobnosti itd. Rodne uloge koje su možda bile tradicionalno definisane kao muškarci/žene pre sukoba, menjaju se kao rezultat sukoba.

Reč „sukob“ potiče od latinske reči *conflictus*, a znači sudsar/ osporavanje.

U sukobu, sve društvene i institucionalne strukture postaju mete napada kroz različite oblike i strategije koje se koriste. Shvatajući ga na ovaj način, sukob se odnosi na politiku, moć, borbu između država/naroda, obnovu institucija i izgradnju mira. Da bismo bolje razumeli sukob moramo uzeti u obzir četiri komponente.

Rod je element u sukobu koji se ne odnosi samo na žene. Rod i žene treba posmatrati kao protagoniste u sukobu. Fokus ne samo na žene, već i na rod, obuhvata analizu ideja

o tome šta se smatra ženskim (ženstvenost), a šta muškim (muškost) i oblicima rodne dominacije, koje ne samo da definišu sukob, već se i definišu sukobom. Rodna analiza se bavi rodnim ulogama žena i muškaraca, kao i odnosom između muškaraca i žena u sukobu. Rodna analiza sukoba identifikuje prirodu načina na koji se rod menja tokom sukoba i rodne dimenzije u procesu izgradnje mira.¹ Žene se često smatraju žrtvama u situacijama sukoba. Ali, one igraju više uloga. One su majke, starateljke porodice, borkinje i aktivistkinje za mir. Civilni, posebno žene i deca, predstavljaju većinu onih koji su pogodjeni oružanim sukobom, uključujući izbeglice i raseljena lica. Ovo je podstaklo Ujedinjene nacije da donesu Rezoluciju 1325 – Žene, mir i bezbednost kako bi se obuhvatilo pitanje rodova u sukobu i izgradnju mira².

Rezolucija 1325 skreće pažnju na raznolik uticaj rodova i prepoznaje doprinos žena i muškaraca održivom miru kroz ravnopravno učešće u procesima i strukturama za transformaciju sukoba.

Naučnici koji se bave rodom tvrde da narod, nacionalni identitet i nacionalizam funkcionišu kroz rod. Oni naglašavaju da žene u nacionalističkim shvatanjima i praksi, kao kulturni oblici, kao otelotvorena obeležja i aktivistkinje igraju biološku ulogu u društvenoj reprodukciji.

Propagandni plakat u periodu fašističke Italije. Prevod teksta:

- Italijanka požrtvovano maršira zajedno sa borcima

Izvor: <https://galvanjacqueline.wordpress.com/2016/04/15/gino-boccasile-opticc-5/>

- Dhaskarina Pinoći - Laskarina Bubulina; Ratnica i komandantkinja ratnog broda Agamemnon tokom grčkog oslobođilačkog rata (1821)

Izvor: https://en.wikipedia.org/wiki/Laskarina_Bouboulina

Opšte je poznata činjenica da se narod često simbolizuje kao žena; obrnuto, žene često služe kao simbolična obeležja kulturnog identiteta grupe koji uključuje naslage narodne tradicije, reproduktorke njene originalnosti, kao i njenu radnu snagu i vojnike³. Stoga, naspram analize strukturnih nejednakosti u sukobu, moramo pogledati i koje su to priče koje održavaju nacionalni identitet. Ko su heroji i heroine? Kako se portretizuju žene? Kako se portretizuju muškarci?

Na Kosovu, centralni narativi istorije, sećanja i komemoracije se usredsređuju na muškarce, a vrednosti muškosti oblikuju procese „zamišljanja naroda“ ili načina kako se zamišlja narod. Na ovoj slici uloge žena su vezane za porodicu, kao jednu od glavnih rodnih uloga za njih. Međutim, žene na Kosovu su takođe igrale aktivnu ulogu u procesima izgradnje države. One su učestvovale u borbi za nezavisnost. Žene su takođe bile aktivne u oružanom otporu u Oslobođilačkoj vojsci Kosova (OVK). Ali, uopšteno gledano, uloga žena u procesima izgradnje države nije bila dovoljno obrađena i zapamćena u poređenju sa ulogom muškaraca. Učešće žena u procesima izgradnje države proizvodi emancipatorski i oslobođajući potencijal, kao i izazove tradicionalnim pogledima na ženstvenost i muškost. Međutim, žene ostaju „sekundarne“ aktivistkinje i u postkonfliktnom periodu su uvek gurnute ka privatnoj sferi. Zato pitamo: Zašto žene ostaju nevidljive u istoriji sukoba, kolektivnom pamćenju, procesima izgradnje mira i izgradnje države?

- "Ako vam ne ponude mesto za stolom, pone-site stolicu sa sobom."

– Shirley Chisholm

Shirley Anita St. Hill Chisholm je bila prva Afro-Amerikanka u Kongresu (1968) i prva Afro-Amerikanka koja je tražila nominaciju za predsednika Sjedinjenih Država od jedne od dve glavne političke partije (1972)

Izvor: <https://www.womenshistory.org/education-resources/biographies/shirley-chisholm>

Metodološka uputstva za
upotrebu materijala

Rod, žene i sukob na Kosovu 1998-1999

Trajanje: 1 x 45 min.

Rezultati učenja:

- Opisuju se pojmovi rod, sukob, uloge rodova u sukobu.
- Pravi se razlika u uticaju rodova na društvo tokom i nakon sukoba.
- Argumentuje se rodna perspektiva i doprinos aktivistkinja u istoriji.

AKTIVNOST 1

Nastavnik/ca deli učenike u grupe. Od grupa traži da popune tabelu ispod. „Opisite pojmove rod, sukob i ulogu rodova u sukobu“:

1.	Rod	Sukob	Uloge rodova u sukobu

AKTIVNOST 2

Nastavnik/ca traži od učenika da pažljivo pročitaju osnovno gradivo i odgovore na pitanja pristupom „Kroz njene/njihove oči (stavove)“.

Pozivajući se na tekst u temi #1 razmislite i odgovorite na sledeća pitanja:

Grupa 1:

1. Kakvu ulogu igra rod u situacijama sukoba?
2. Da li se treba podeliti odgovornost prema rodu u situacijama sukoba?
3. Kako utiče sukob na rodne uloge?

Grupa 2:

1. Koje vrste sukoba poznajete?
2. Kako je korišćen izraz sukob u ovom priručniku?
3. Kako se gleda na žene tokom sukoba?

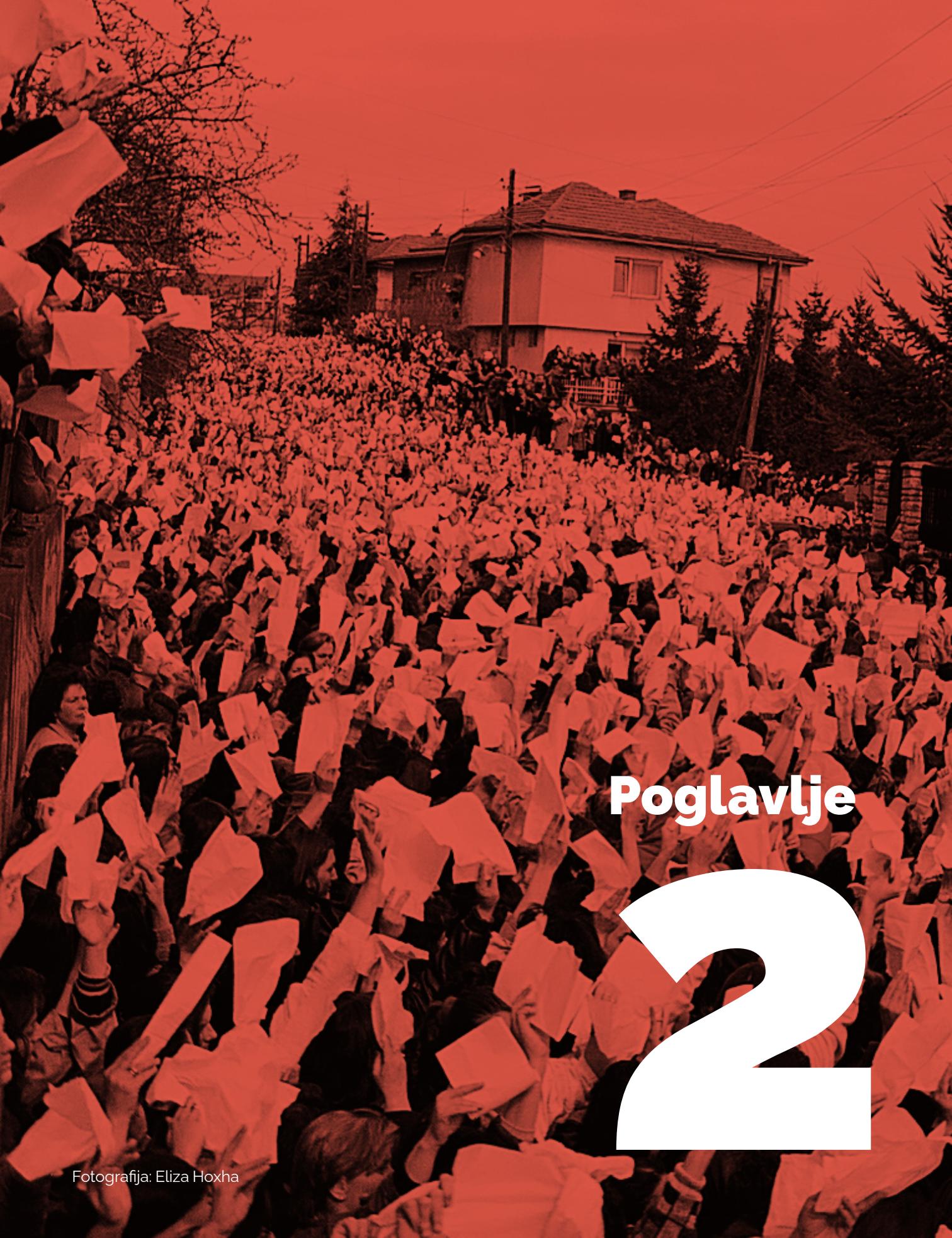
Grupa 3:

1. Šta iznose naučnici o rodu u vezi uloge rodova u oblikovanju naroda?
2. Prodiskutujte zašto Ujedinjene nacije prave razliku između različitih potreba rodova i kako je ova razlika povezana sa rodnim aspektom sukoba.
3. Na osnovu teksta analizirajte kako se žene portretizuju tokom sukoba?

AKTIVNOST 3

Prodiskutujte sa učenicima o četiri ključna elementa za analizu sukoba:

1. Profil. Da biste utvrdili profil sukoba, neka od pitanja koja treba postaviti su: (i) Kakav je kontekst sukoba? (ii) Kakva je istorija sukoba? (iii) Koje su političke, ekonomske i društvene institucije i strukture oblikovale sukob?
2. Akteri: Moramo se zapitati (i) Ko su uticajni akteri u sukobu? (ii) Ko su glavni akteri? (iii) Šta su i koji su interesi, ciljevi, nade, pozicije, preferencije, pogledi, očekivanja i motivacije?
3. Uzroci: Ovde istražujemo (i) Šta uzrokuje sukob? (ii) Koji su strukturalni i neposredni uzroci?
4. Dinamika u sukobu. Pitamo: (i) Kakva je dinamika sukoba? (ii) Šta podstiče sukob? i (iii) Koji se scenariji mogu konstruisati?.

Poglavlje

?

Paralelne nezavisne institucije: Gradjanska mobilizacija i svakodnevni život

Polazeći od čvrsto izražene volje većine kosovskog stanovništva na celom Kosovu, volja koja je sublimirana i deklaracijama ANU Kosova o novom ustavnom položaju Kosova, kao i polazeći od uloge i stava Skupštine Kosova, kao najvišeg predstavničkog i ustavotvornog organa vlasti i samouprave na Kosovu, Skupština Kosova svečano objavljuje:

■ *Ustavnu deklaraciju*

O Kosovu kao samostalnoj i ravноправној јединици у оквиру Југословенске Федерације (Конфедерације) као равноправног субјекта са осталим јединицама у Федерацији (Конфедерацији)

Kasne 1980-te i 1990-te prošlog veka bile su pune različitih oblika otpora koje bismo teško izveli kao precizne istorijske celine ako bi želeli da definisemo i opišemo način njihovog pojavljivanja. U ovom periodu postojala je neka vrsta sličnosti i kontinuiteta između atmosfere, dogadaja i patriotskih osećanja koja su prožimala albansko stanovništvo na Kosovu, kao dela socijalističke Jugoslavije.

U februaru 1989. vlada u Beogradu je proglašila vanredno stanje i uvela „posebne mere“ za Kosovo. Od ovog trenutka nadalje je legitimisana diskriminacija Albanaca. Ova diskriminacija je još ubedljivije zapečaćena nametnjem zakona Skupštine Republike Srbije na Kosovu i izmenom Ustava iz 1974. koji je do tada Kosovu garantovao status autonomne pokrajine⁴. U programu od 30. marta 1990. koji je objavljen u Službenom glasniku Srbije, pod naslovom „Program za uspostavljanje мира, слободе, демократије и напредка у Аутономној српској покрајини Косово“, ојачан је низ законских измена којима је омогућен пренос надлеžности свих држavnih struktura Kosova на srpske strukture, односно на Министарство унутрашњих послова Републике Србије⁵. То је још виše довело до искључења albanskog stanovništva из jugoslovenskih državnih struktura.

U decembru 1989. je osnovan Demokratski savez Kosova (LDK). Ova stranka je poslužila као stožer kosovskih političkih platformi tokom 1990-ih. LDK je imao mirolju-

biv pristup, posebno u odnosu na strategiju mirnog otpora sistemu – sa nadom da će kroz ovaj oblik otpora biti u stanju da pridobiju međunarodnu podršku u vezi albanskog pitanja u Jugoslaviji. LDK se nadala da će domino efekat pada komunističkih sistema pogoditi i Jugoslaviju, pre nego što se desi nešto tragičnije⁶. Ovaj period se poklapa sa vremenom kada su se na Kosovu pojavile druge stranačke alternative, kao što su ekološka stranka Udruženje za jugoslovensku demokratsku inicijativu, poznata kao UJDI, Socijaldemokratska stranka i Omladinski parlament (kasnije Parlamentarna stranka) i Republikanska stranka⁷. Od svih ovih stranaka, LDK je uživala najveću podršku.

1991. je otpušteno više od polovine Albanaca. Nakon toga na Kosovu je uspostavljena policijska država⁸.

U septembru 1991. su svi albanski delegati Skupštine Kosova raspisali referendum za proglašenje nezavisnosti Kosova. Za nezavisnost je glasalo 99,87% delegata (koji su predstavljali 87% biračkog tela). Kosovo je 7. septembra 1990. proglašeno republikom u sastavu Jugoslavije, stoji u (Zëri i Kosovës, 22 shtator 1990, 1.)

1990. vidimo i druge manifestacije otpora, karakteristične za ovaj istorijski period. Prakse otpora i jezik koji je korišćen za izražavanje nezadovoljstva su pretrpele očiglednu i kolektivno internu transformaciju. Gestovi poput paljenja sveća na terasama u znak sećanja na žrtve nasilja, potpisivanje izjave-peticije, naslovljene *Za demokratiju, protiv nasilja*, sviranje automobilskih sirena u određenim trenucima zarad obeležavanja dana žalosti, sve su to bili oblici izražavanja otpora. Mnoge od ovih ideja su pokrenule alternativne grupe iz političke sfere, čiji je karakter bio progresivan, a u određenim slučajevima čak i socijaldemokratski⁹.

■ *Kosovo je proglašeno nezavisnom i suverenom republikom 17. februara 2008, dok je nezavisnost proglašena 1991. bila radi obezbeđivanja ravnopravnog statusa unutar Jugoslavije. Nakon raspada Jugoslavije tokom ratova u bivšoj Jugoslaviju, Kosovo je 2008. proglašilo nezavisnost od Srbije.*

GAZETA ZYRTARE

E KRAHINËS SOCIALISTE AUTONOME TË KOSOVËS

Nr. 21

Prishtine, më 8 korrik 1990

VITI XIV

Në këtë të dhëratave zvartare të popullit të Kosovës, duke përfshirë edhe të drejtën per vendlindje, Kuvendi i Krahinës Socialiste Autonome të Kosovës, në mbledhjet e përbashkët të të gjitha dherave të mbajtur më 2 korrik 1990; miratoi dhe shpalloj këtë

DKLARATË

Duke u nisur nga vallimi i shprehur vendes mërkishëm Kosovës nga ana e shumicës së popullsisë së Kosovës, vullnet ky i sublimuar edhe në deklaratën e ASKA-të Kosovës për pothën e re kushtetuese të Kosovës, si dhe duke u nisur nga roli dhe poshë e Kuvendit të Kosovës si organ përfundues i kushtetëdhënës me i lartë i pushitët që i veteqerorësia në Kosovë, Kuvendi i Kosovës solemnizoi shpalin:

DEKLARATËN KUSHTETUJSE

NBI KOSOVËN SI NJESI TË PAVARUR DHE TË BARABARTË NË KUADER TË FEDERATES (KONFEDERATES) TË JUGOSILLAVISË SI SUBJEKT I BARABARTË ME NJESITË E TJERA NË FEDERATE (KONFEDERATE)

1. Në këtë Deklaratë shprehet që shpalitet qëndrimi mirimi kushtetuese i popullsisë së Kosovës dhe i këtij Kuvendi si akt i vendlindjes politike në kundërsht të Jugosllavës.

2. Ky Kuvend duke e shpalur që ana e tij është mbi te tij Kosovës si një të barabartë me Jugosllavi, më bazë të principave të demokracisë autonome mbi respektimin e vullnosit të njereve zhe të kolktivitave e njeraze që kompjatorë, prot konfirmimt e këtij akti konstitutiv të të gjithë Kushtetës së Jugosllavës me mështërija të plota të opozitës demokratik të Jugosllavës që te opozionit identifikon.

3. Ky Kuvend Kosovës dhe poshën e re kushtetuese të jetë edhe e kontrollimit të bashkësë politike-kushtetuese që pozitë politiko-kushtetuese të përbashkët të qytetarëve që nacionalliztojnë të barabartë të Kosovës, ku shqiptarët e abuzonë e populistët së Kosovës që njerëz popullit më numërik ndë Jugosllavi, njojsoj si dhe serbët që po-punj e tjera së Kosovës konsiderohen popull — këmbët që jo kombe (përkatë kembët).

4. Në mënyrët, deri më apiktimin definitiv juturik të kthjë Deklaratë kushtetuese, Kuvendi dhe organet e pushtimit të Kosovës marrëdhëniet e tyre më vendin kushtetues të Jugosllavës i mbështetës me kushtetutën më fuqit të Jugosllavës që do të jetë i vendosur më 1991, më ç'rast qëllat edhe anulimi i vendimit të Kuvendit të Kosovës i datës 23 mars 1949 mbi oboren e përgjimit jashtë këta amendoamente.

8 korrik 1990

Gazeta zyrtare e KSAK

Nr. 21 Faqe 734

42. Sokol Prokshi, d.v.
43. Ilire Bashota, d.v.
44. Murtex Rahmani, d.v.
45. Hyuni Salihu, d.v.
46. Valentin Domniku, d.v.
47. Xhevati Filana, d.v.
48. Jusuf Konjufca, d.v.
49. Rifat Rifati, d.v.
50. Helmi Krasniqi, d.v.
51. Tarif Salihu, d.v.
52. Ramadani Kelmendi, d.v.
53. Remzi Maliqi, d.v.
54. Avdi Gjajqeveli, d.v.
55. Isak Restalica, d.v.
56. Fehmi Nallbani, d.v.
57. Ruzbidi Bakalli, d.v.
58. Hajram Arifi, d.v.
59. Flamur Xhija, d.v.
60. Gëzim Lipovci, d.v.
61. Shemsi Hajdini, d.v.
62. Feride Hyemi, d.v.
63. Qefzore Boshnjaku, d.v.
64. Afilije Azimi, d.v.
65. Refik Belegu, d.v.
66. Hinaza Jasbari, d.v.
67. Hanife Bishani, d.v.
68. Kadrije Izmaili, d.v.
69. Leonora Zajmi, d.v.
70. Besim Basha, d.v.
71. Gjyljeta Mulli, d.v.
72. Selvije Xhinaj, d.v.
73. Gjenni Dizdari, d.v.
74. Njazi Hoxha, d.v.
75. Kadrije Dajçi Gashi, d.v.
76. Imre Gashi, d.v.
77. Mikromë Nishiu, d.v.
78. Ruxer Pula, d.v.
79. Samiye Çinaku, d.v.
80. Gani Miftari, d.v.
81. Fahri Bektashi, d.v.
82. Maxim Shala, d.v.
83. Gafur Kiseri, d.v.
84. Ilaz Ramajli, d.v.
85. Sabri Hashani, d.v.
86. Skënder Skënderi, d.v.
87. Qemali Shabotiqi, d.v.
88. Gëzim Kelmendi, d.v.
89. Skënder Aliu, d.v.
90. Ethem Bëzëri, d.v.
91. Gani Vula, d.v.
92. Xhemajli Bajra, d.v.
93. Nazir Prokshi, d.v.
94. Veton Shala, d.v.
95. Nikolla Shaban, d.v.
96. Halli Musbari, d.v.
97. Isa Shefku, d.v.
98. Zijadin Salihu, d.v.
99. Ali Shahimi, d.v.
100. Gëzim Haxiqi, d.v.
101. Jakup Bullatoska, d.v.
102. Aciman Zhetta, d.v.
103. Tafil Berisha, d.v.
104. Baçri Bajrami, d.v.
105. Mehmet Sahatciu, d.v.
106. Bahri Abazi, d.v.
107. Muhamet Ahmeti, d.v.
108. Xhevati Zeqirullahi, d.v.
109. Shahram Hashani, d.v.
110. Fatës Pula, d.v.
111. Nazmi Fejzullahu, d.v.

MUZEU "SHTËPIA E PAVARËSISË SË KOSOVËS DR. IBRAHIM RUGOVA"

FERMBAJTJA
Kuvendi i Krahinës Socialiste Autonome të Kosovës

Deklarata kushtetuese mbi Kosovën si njësia e pavarur është i marrëdhëni të kuader të Federatës (Konfederatës) të Jugosllavës si subjekt i barsbatë me njësität e tjera në Federatë (Konfederatë)

1. Bujar Gjurgjaj, d.v.
2. Rafiq Reka, d.v.
3. Zymer Lulaj, d.v.
4. Cimen Nishiu, d.v.
5. Muhamet Shahani, d.v.
6. Halit Kryesi, d.v.
7. Esmi Kelmendi, d.v.
8. Milisim Viti, d.v.
9. Nasif Serika, d.v.
10. Muhamed Bojoku, d.v.
11. Agim Haxhi, d.v.
12. Daut Jashanca, d.v.
13. Ismail Santi, d.v.
14. Selahim Gashi, d.v.
15. Agim Morina, d.v.
16. Ilir Canhi, d.v.
17. Erti Brogi, d.v.
18. Baki Krasniqi, d.v.
19. Naser Zallahu, d.v.
20. Muhamed Maloshi, d.v.
21. Naimi Abdullahu, d.v.
22. Asajti Gashi, d.v.
23. Shermetin Bytyqi, d.v.
24. Adem Viti, d.v.
25. Adem Mikelovci, d.v.
26. Iljazi Muzhaxheri, d.v.
27. Halim Demaj, d.v.
28. Naser Gashi, d.v.
29. Rolf Rumenica, d.v.
30. Durim Muñaveci, d.v.
31. Fetije Shala, d.v.
32. Birjanin Jusufi, d.v.
33. Adem Ademi, d.v.
34. Veli Haxha, d.v.
35. Azem Negjri, d.v.
36. Qasim Dajrazi, d.v.
37. Hamzi Bacaj, d.v.
38. Sabit Berisha, d.v.
39. Lucia Lajli, d.v.
40. Mehmeti Shaban, d.v.
41. Mehmet Ibrahimaj, d.v.

Boton Organizata Gjaketore Botuese "Gazeta zyrtare e KSAK" — Prishtine, rruga APJ 2, F.P. 132. Telefonat: direktori 33-975 administrata dñe kontakthilljet 33-981. Drejtori dhe redaktor përgjegjës Alush Salihu, Purashkoni për vitin 1990 është 200 dinari. Xhrolllogari 68100 — 603 — 121 SBBKSH — Filialë në Prishtine. Reklamimeve pranohen brenda 30 ditësh.

Entyp: OPGEP "Balkandja" — Prishtine

U ovom periodu primećujemo i pojavu ženskog otpora, ponovo podsećajući na aspekt preplitanja u hijerarhiji vlasti. Albanke, mada samo one koje su živele u Prištini, su 8. marta 1990, na Međunarodni dan žena, marširale u znak protesta protiv sistema na vlasti, uključujući i prisilno regrutovanje Albanaca u Vojsku Jugoslavije¹⁰. U januaru 1992. Jugoslavija je već počela da se raspada i Evropska zajednica je priznala otcepljenje Hrvatske i Slovenije¹¹. U nastavku predstavljamo studije slučaja iz građanskog aktivizma i učešća žena tokom 1990-ih na Kosovu.

Metodološka uputstva za
upotrebu materijala

Paralelne nezavisne institucije: Građanska mobilizacija i svakodnevni život

Trajanje: 1 x 45 min.

Rezultati učenja:

- Identificuje političke i građanske prilike na Kosovu 1989.
- Analizira napore Albanaca za jednaka prava u bivšoj Jugoslaviji?
- Diskutuje o političkom angažmanu i društvenoj solidarnosti Albanaca tokom '90-ih.

AKTIVNOST 1

Nastavnik/ca deli učenike u grupe. Traži od grupa da popune sledeću tabelu identificujući političke i društvene okolnosti:

1.	Građanski otpor	Politički otpor

AKTIVNOST 2

Nastavnik/ca traži od učenika da pažljivo pročitaju osnovno gradivo i odgovore na pitanja:

Grupa 1:

1. Zašto se javila potreba za otporom?
2. Šta se podrazumevalo pod „posebnim merama“ za Kosovo?
3. Kako su se Albanci politički organizovali u ovim okolnostima?

Grupa 2:

1. Prodiskutujte o odluci Skupštine Kosova od 20.06.1990.
2. Kakav je značaj ova odluka imala po društvo?
3. Koliko je bilo žena delegata u Skupštini, prema potpisima Deklaracije o nezavisnosti od 2. jula 1990?

Grupa 3:

1. Kako zamišljate život vašeg vršnjaka u ovom periodu?
2. Koji su bili oblici aktivnog građanstva kao oblika solidarnosti?
3. Kakav su doprinos dale žene u ovim političkim okolnostima?

AKTIVNOST 3

Prodiskutujte o političkoj i građanskoj mobilizaciji koja se je pojavila na Kosovu tokom '90-ih.

A photograph showing a large crowd of people, mostly women, gathered in a street. They are standing in front of a row of multi-story buildings, some with tiled roofs and others with more modern facades. The scene suggests a public event or protest.

Poglavlje

3

Gradanski aktivizam i žene 1990-ih: Studije slučaja

Pomirenje krvnih osveta

■ Akcije pomirenja su inicijative koje su uglavnom prisutne u društвima koja su razorena sukobima i koja nastoje da se oporevate od tereta stvorenog sukobom. Jednom od takvih akcija može se smatrati inicijativa Babraka Karmala u Avganistanu iz 1985. godine za nacionalno pomirenje u građanskom ratu u Avganistanu. U Australiji, akcije pomirenja se odnose na oprаštanje/pomirenje između domorodačkih naroda (Aboridžina) i anglofonih kolonizatora. Slične inicijative za pomirenje su se odvijale i u Ruandi nakon genocida 1994.

Period 1990-1991 se takođe poklapa i sa talasom međusobno povezanih istorijskih događaja koji su u albanskoj istoriografiji poznati kao Pokret pomirenja krvnih osveta na Kosovu. Svrha pokreta je bila da se u svetlu stvarnih pretnji sa kojima se suočavalo albansko stanovništvo u Jugoslaviji pokrene kampanja za promovisanje pomirenja porodica koje su, prema običajnom pravu poznatom kao Zakonik Leke Dukadinija, bile u sukobu ili raznim nesporazumima, a kako bi se narod ujedinio pred novonastalom situacijom.

Ovaj pokret se može tumačiti kao vid suprotstavljanja sistemu jer inicijativa kao takva, osim što je ujedinjavala, istovremeno je bila i inicijativa koja se borila protiv podela kao strategije stereotipizacije i dehumanizacije (podsećajući se ovde na antialbanski diskurs u srpskoj javnoj sferi tokom '80-ih). Kako naglašava De Renzy i podsećа Riza Krasniqi¹², pokret za pomirenje krvne osvete je nastao kada sugrađanin iz Dečana nije mogao da učestvuje na protestima protiv sistema jer je bio u krvnoj zavadi. Proces pomirenja krvne osvete je reagovao na situaciju i omogućio aktivno učešće što većeg broja građana u otporu sistemu. Ovaj pokret je

bio inicijativa za unutrašnje ujedinjenje i sveobuhvatnu društvenu mobilizaciju protiv sistema. Kao što se prisjeća Etemaj, inicijatore krvnog pomirenja je istovremeno proganjala i policija¹³, što ilustruje način korišćenja nasilja od strane ugnjetavajućeg sistema koji je želeo da kontroliše sve. Prema rečima vođe ove akcije, Antona Çette, kampanja pomirenja krvnih osveta je bila slična putu ka albanskom građanskom otporu, koji je više bio samoodbrambenog karaktera nego objedinjujući apel na uzimanje oružja u ruke za borbu¹⁴.

Prodiskutujte ulogu žena u akciji za pomirenje krvne osvete.

Oko 500 mladih ljudi i intelektualaca, koji su radili u malim timovima, je bilo angažovano na pomirenju. Početna faza rada je bila u malim radnim timovima, koje su većinom činili studenti. Ovi timovi, grupe studenata i intelektualaca, išli su i razgovarali sa ženama iz porodica u krvnoj zavadi kako bi ih ubedili na oprštanje krvi, koje su, prema rečima Antona Çette, imale „diskretnu odlučujuću ulogu“ u odlukama drugih članova porodice da oproste krv¹⁵. Hava Shala, učesnica pomirenja krvnih osveta i aktivna u otporu sistemu, seća se jednog slučaja kada se pojavila potreba da se pregovara između žena za oprštanje krvi:

„Pomirenje je skoro bilo postignuto ili data je reč o pomirenju“. Zatim su muškarci u odi [prim. prev. tradicionalna prostorija kod Albanaca za okupljanje muškaraca] rekli: „Opraštamo ti u odi, ali je moguće da se žena ubijenog čoveka i njegova deca ne slože sa ovim i da prekrše našu reč, našu besu [prim. prev. tradicionalno obećanje, data reč].“ Takođe, sećam se da sam sedela blizu Myrvete i [..]. [tako] drugim rečima, između Myrvete i profesora Antona Çette i ja kažem profesoru Antonu, nešto tišim glasom: „Da li smemo Myrvete i ja da odemo do žene, pošto je to toliko važno za njih?“ Svakako i za nas je bilo važno, ali je po prvi put pojavilo da su muškarci započeli sa nekakvim odstupanjem od poretka ode i mi nismo znali koliki je strah

■ Anton Çetta, Hava Shala i saradnici tokom Pomirenja krvne osvete

Izvor: Usmena istorija Kosova.

muškaraca koji izlaze (iz) ode ili koliko to predstavlja izgovor da se ne da poslednja pozitivna reč. I on kaže: „Muškarci, imamo dve burneše [prim. prev. odvažne, srčane žene koje su od muškaraca prihvatale kao muškarcil], studentkinje“, kako je profesor Anton najbolje znao da predstavi. I dodao je: „Želeli bi da vam olakšamo, želeli bi da ih pošaljemo da porazgovaraju sa ženama kako ne biste imali to breme sa ženom ubijenog”¹⁶

„Zatvoren nam je rod [prim. prevod. rod u ovom kontekstu podrazumeva posećivanje i kontakt sa roditeljima žene nakon braka, nemogućnost sklapanja brakal, a za nas nema ništa tragičnije, i sama znaš šta znači čerka bez roda“. Ja sam joj odgovorila: „Da, naravno da znam, zato smo i došle, znajući da je nešto teško jer sigurno ne bi bilo potrebe da dolazimo za lake stvari“. Dodala sam: „Htela bi da ti postavim jedno pitanje i želela bi da mi odgovoriš iz srca“. Rekla sam joj: „Da je tvoj brat danas živ, na trenutak, da mu mogu dati dušu i učinim da može da mi da jedan odgovor danas. I da ga pitam danas da li bi radije da je njegova krv... da li bi radije oprostio svoju krv zarad budućnosti ove zemlje ili bi ostavio krv neoproštenom i ostao obeščašćen? Kao što danas mogu da ostanu krvi neoproštene i obeščcene?“ A ona [...] [stavlja ruku na obraz] sećam se, skočila je sa kreveta, u stvari sela, i rekla: „Ah, postavila si me u nezavidnu situaciju“, dodala je: „Boga mi, on je bio hrabar čovek, bio je momak sokol“. I sad se naježim kad se setim tog razgovora. I dodala je: „Sigurna sam da bi on oprostio svoju krv“. Tada je nastupila tišina među nama i dodala je: „Vidi čero majčina, ajde idi“. Uzmi tog tvog prijatelja i idite kući. Ja ću porazgovarati sa mojom sestrom. Moja čerka mi je rekla „Kad dođem, hoću da čujem nešto dobro od tebe“, njeni čerka, učiteljica. Kaže: „Ova stvar je završena“. Pa je izašla i otpratila nas do dvorišta, pozdravila se sa mnom i Musom, ona, koja je

bila jako bolesna, odjednom je dobila snagu (osmehuje se). Zatim je došla, došla je njena čerka iz Morine i oprostila krv kod „Verat e Llukes.“¹⁷

Nakon odvojenih razgovora u odama, gde su predstavnici inicijative za pomirenje krvnih osveta razgovarali kako bi ubedili članove porodica koje su bile u neprijateljstvu i nakon što bi porodice izrazile spremnost za pomirenje, pomirenje je proglašavano zajednički pred svedocima¹⁸. 1. maja 1990. je organizovano najveće okupljanje za pomirenje krvnih osveta pred svedocima na mestu „Verat e Llukes“ kod Dečana, gde se okupilo oko 500 hiljada građana i o čemu su izveštavali slobodni mediji. Akcija pomirenja krvnih osveta je počela 2. februara 1990, a završila se 17. maja 1990¹⁹.

Forum demokratske žene (LDK)

Prodiskutujte o ulozi propagande u stvaranju rodnih i etničkih stereotipa u sukobima.

■ "Na početku „alternativnog pokreta“ ili „paralelnog sistema“, žene su bile veoma aktivne i uključene u velikom broju, ali kako je sistem prerastao u ustaljeni način života, uključivanje žena na pozicijama na kojima se donose odluke u pokretu je opadao. Žene predstavljaju polovina radnika u obrazovnom sistemu, više od polovine u alternativnom zdravstvenom sistemu i većinu socijalnih službi, ali rade u manje-više podređenim ulogama umesto da imaju aktivan glas u razvoju društva."²⁹

Forum demokratske žene je osnovan 7. marta 1990²⁰. Profesionalne žene i aktivistkinje kao što su Edita Tahiri, Luljeta Pula-Beqiri, Flora Brovina, Milajete Shala, Naxhije Buçinca i Edi Shukriu su igrale aktivnu ulogu u aktivnostima LDK-a. Srpska propaganda, koja je Albanke etiketirala kao primitivne žene koje služe kao mašine za reprodukciju, je iritirala mnoge građane Kosova. Grupa aktivistkinja je odlučila da osnuje organizaciju za promociju ženskih prava. One su osnovale Nezavisno udruženje žena, koje je započelo kao inicijativa sa potpisima 1.300 žena.

Kasnije, od male organizacije, ovo se Udruženje transformisalo u opštu društvenu organizaciju i kasnije pristupilo LDK-u²¹. Iako je ova grupa naišla na skoro pa uspostavljen Forum, uključivanje aktivistkinja u tako velikom broju unutar političke stranke je signaliziralo jačanje političkog delovanja aktivistkinja. Forum je bio strukturisan slično kao LDK, tako da je imao ogranke u mnogim selima, skupštinu i razne odbore koji su funkcionali paralelno sa partijskim odborima²².

Nedostatak uloge u donošenju odluka u formalnim političkim strukturama je tokom 1990-ih postao jasan čak i za same aktivistkinje. U vezi toga, lekarka i aktivistkinja za ljudska prava i prava žena, kasnije ambasadorka, Vjosa Dobruna se priseća situacije na ovaj način:

Danas je Forum demokratske žene jedna od struktura LDK-a, organizovana u grane i ogranke. Predsednica Forum-a žena je član Predsedništva LDK-a²³.

Humanitarno udruženje „Majka Tereza“

Pogoršanjem ekonomске situacije i isključenjem Albanaca iz sistema socijalne zaštite i kao odgovor na potrebe, u prvoj polovini 1990. je osnovano humanitarno udruženje „Majka Tereza“ kao samostalno udruženje²⁴. Zdravstveni sektor na Kosovu je teško pogoden nakon nasilnih mera koje je preduzela Vlada Srbije. Prema Nietschu, oko 8.547 kosovskih zdravstvenih radnika je stradalo usled ovih mera²⁵. U nezavisnom paralelnom kosovskom sistemu, zdravstveni sistem je počeo da se organizuje oko humanitarnog udruženja „Majka Tereza“. U početku je bilo 239 lekara opšte prakse, 140 specijalista i 423 medicinske sestre koje su radile na dobrovoljnoj osnovi u klinikama smeštenim u oko 86 privatnih kuća širom Kosova. Ideja je bila da udruženje zadovolji sanitарne i zdravstvene potrebe koje je uskratila Vlada Srbije²⁶. Udruženje se samo po sebi vremenom pretvorilo u mrežu prostora za pružanje medicinskih usluga, kao paralelna nezavisna struktura za albansko stanovništvo, koje se često nije osećalo bezbedno dok je primalo medicinske usluge u javnim bolnicama koje su radile tokom 1990-ih. Većina medicinskog osoblja koje je nakon uvođenja nasilnih mera ostalo bez posla u javnom sektoru je počelo da pruža ove usluge u privatnim kućama. Veza sa udruženjem „Majka Tereza“ omogućila je mnogim profesionalcima da postanu deo mreže koja je pružala medicinske usluge Albancima i drugim zajednicama. Tokom decenije 1990-ih, mreža se proširila osnivanjem 96 domova zdravlja, koji su radili u 25 opština. Udruženje je imalo oko 7.000 radnika angažovanih kao volonteri, uključujući medicinske sestre i lekare²⁷. U improvizovanim prostorima ambulanti studenti medicine su odradivali praksu kroz volonterski rad²⁸.

■ Humanitarna medicinska udruženja imaju za cilj da pružaju medicinske usluge u zemljama pogodenim ratom i sukobima i u zemljama u kojima je pristup medicinskim uslugama namerno uskraćen određenim grupama. Među onima koje su poznatije na globalnom nivou su Médecins Sans Frontières (Lekari bez granica).

Udruženje „Sestre Qiriazi“

■ Devojka iz Hasa u biblioteci;

Izvor: Sestre Qiriazi

Udruženje „Sestre Qiriazi“ su 1989. osnovale sestre Igbale i Safete Rogova u cilju povećanja obrazovanja žena u ruralnim sredinama. Naziv udruženja je zasnovan na prezimenu sestara Qiriazi, prvih albanskih učiteljica koje su radile na obrazovanju albanskih devojčica krajem XIX veka³³. Na početku svog rada, udruženje se je prostiralo samo na području Hasa u Prizrenu. Kasnije je ovo udruženje proširilo svoju delatnost na veći deo Kosova³⁴. Udruženje se oslanjalo na ideju da su miran otpor i nenasilje pravi pristup suprostavljanju političkoj situaciji u kojoj su se nalazili kosovski Albanci³⁵.

Centar za zaštitu žena i dece

1993, nakon što je otpuštena sa posla u Kosovskoj narodnoj biblioteci, Sevdije Ahmeti je zajedno sa Vjosom Dobrunom osnovala Centar za zaštitu žena i dece, nevladinu organizaciju za pomoć majkama i deci, koja je odigrala važnu ulogu u dokumentovanju povreda ljudskih prava na Kosovu od strane Miloševićevog režima. Izveštaji Centra za zaštitu žena i dece su bili važan deo međunarodnih organizacija za ljudska prava, poput Amnesty International i dr. Centar za zaštitu žena i dece postao je deo međunarodnih mreža za prava žena i dece i imao je uticaj na internacionalizaciju povreda ljudskih prava i sloboda na Kosovu. Centar za zaštitu žena i dece nastavlja svoju aktivnost i dan-danas baveći se pitanjima dobrobiti žena i dece na Kosovu.

■ Amnesty International je nevladina organizacija iz Ujedinjenog Kraljevstva koja radi na zaštiti ljudskih prava. Njeni aktivisti su posebno usredsređeni na zalaganje za zaštitu ljudskih prava gde god i kad god ih autoritarne zemlje krše.

Obrazovanje na albanskom: Kuće-škole

Zatvaranje škola na Kosovu.

Izvor: List Bujku, 3. septembar 1991, naslovna.

Prodiskutujte zašto su kosovski Albanci bili primorani da se organizuju kuće-škole umesto škola u javnim objektima.

Diskriminaciona politika Srbije prema obrazovnom sistemu na Kosovu je započela 1989. razdvajanjem obrazovanja po nacionalnoj osnovi. Kao rezultat ovog razdvajanja, došlo je i do fizičke segregacije u školama. 1990-e se poklapaju sa uvođenjem sistema paralelnog samostalnog obrazovanja Albanaca na Kosovu. To je uključivalo državne političke, ekonomске, socijalne institucije, kao i škole koje su delovale u okviru samoproglašene nezavisnosti. Organizovanje albanskih škola u okviru paralelnog nezavisnog sistema je postalo neophodno od 1989. kada su srpske vlasti nametnule etničku segregaciju u školama – srpski učenici nisu trebali da pohađaju nastavu u istim razredima ili po istom rasporedu kao albanski učenici³⁶. Albanski nastavnici nisu ispoštovali odluku Srbije i nastavili su sa nastavom po kosovskom nastavnom planu i programu³⁷.

Srpske vlasti su 1. januara 1991. obustavile plate albanskim profesorima u srednjim školama, a nastavnicima osnovnih škola 6. aprila 1991. U maju 1991. Vlada Srbije je odlučila da zatvori polovicu srednjih škola za Albance i poveća broj za srpske učenike. U avgustu 1991. srpske vlasti su otpustile 6.000 nastavnika, direktora i zamenika direktora srednjih škola. Početkom školske 1991-1992. svi albanski nastavnici su izbačeni iz obrazovnog sistema, a škole i ulazi u njih blokirani od strane policije. To je izazvalo proteste širom Kosova³⁸ kao i reorganizaciju obrazovanja u kuće-škole. Od 1992-1999, oko 3.000 kuća i drugih privatnih prostora je pretvoreno u školske i univerzitetske učionice. Univerzitet u Prištini sa svim akademskim jedinicama je obavljao de-latnost u 250 privatnih zgrada³⁹.

U početku su prosvetni radnici radili bez plate. Prosvetni radnici su 1993. počeli da primaju platu od 20 nemačkih maraka, da bi kasnije, 1997. dostigli 150-160 nemačkih maraka za osnovno i srednje obrazovanje i 180 nemačkih maraka za visoko obrazovanje⁴⁰. Uspostavljanje obrazovnog sistema van srpskog nastavnog plana i programa takođe je značilo da će albanski nastavnici delovati kao jedinice unutar institucija nezavisnog Kosova. Ovo je bilo važno za Albance jer je predstavljalo prkos ugnjetavanju od strane srpskog režima.

Tokom 1990-ih se broj učenika u srednjim školama i na univerzitetima smanjio. Na Univerzitetu u Prištini, sa 19.620 u 1991-1992, broj studenata u akademskoj 1996-1997 je pao na 13.805 studenata. Iz rodne perspektive, ovaj pad je bio drugačiji. U srednjem obrazovanju više je devojčica napustilo školovanje nego dečaka, dok su u visokom obrazovanju mladići napuštali školovanje zbog zaposlenja ili bekstva nakon poziva na služenje vojnog roka u jugoslovenskoj vojsci⁴¹.

■ Učenici pohađaju nastavu u Kući-školi.

Izvor: Shyqëri Obertinca

■ Učenici pohađaju nastavu u Kući-školi.

Izvor: Shyqëri Obertinca

Metodološka uputstva za
upotrebu materijala

Gradanski aktivizam i žene 1990-ih: Studije slučaja

Vreme: 1x45 min.

Rezultati učenja:

- Identificuje inicijative građanskog aktivizma tokom '90-ih.
- Analizira inicijative žena u organizacijama i institucijama tokom '90-ih.
- Diskutuje o solidarnosti i aktivizmu žena tokom '90-ih.

AKTIVNOST 1

Nastavnik/ca deli učenike u grupe. Od grupa traži da popune tabelu ispod za:

1. Pomirjenje krvnih osveta
2. Forum demokratske žene (LDK)
3. Dobrotvorno udruženje „Majka Tereza“
4. Udruženje „Sestre Qiriazi“
5. Centar za zaštitu žena i dece
6. Obrazovanje na albanskom: Kuće-škole

Br.	Inicijativa	Svrha
1.		
2.		
3.		
4.		
5.		
6.		

AKTIVNOST 2

Nastavnik/ca traži od učenika da pažljivo pročitaju osnovno gradivo i odgovore na pitanja:

Grupa 1:

1. Kakvu su ulogu imale žene u Pokretu pomirenja krvnih osveta na Kosovu?
2. Procenite ulogu Have Shale i njenih saradnica u Pokretu pomirenja krvne osvete na Kosovu?
3. Prodiskutujte o odgovornosti žena u procesu pomirenja i odluci o oprštanju.

Grupa 2:

1. Ko su bile žene koje su činile Forum žena (LDK)
2. Kako su žene bile organizovane u Forum žena (LDK) i da li su bile podjednako uključene u doношење odluka u LDK?
3. Uporedite značaj žena u politici tada i danas.

Grupa 3:

1. Kako se javila potreba za stvaranjem humanitarnog dobrotvornog udruženja „Majka Tereza“?
2. Kakav je doprinos mirnom otporu dalo udruženje „Sestre Qiriazi“?
3. Kakav je uticaj imalo dokumentovanje kršenja ljudskih prava od strane Centra za zaštitu žena i dece.

AKTIVNOST 3

Prodiskutujte i analizirajte koliko je bila važna solidarnost i organizovanje Albanaca po kućama školama na osnovu sledećih pitanja:

1. Zašto su albanski učenici i nastavnici bili isključeni iz školskih objekata tokom '90-ih na Kosovu?
2. Šta je motivisalo albanske učenike da kasnije nastave školovanje po školama-kućama?

Poglavlje

14

Promena paradigme otpora

■ *Dejtonski sporazum iz 1995. je mirovni sporazum koji su potpisali predsednici Srbije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine.*

Porast nasilja koje je sprovodio srpski režim i nedostatak adekvatnog obuhvatanja kosovskog pitanja u Dejtonском sporazumu 1995. je primorao veći broj stanovništva da oduštane od mirnog otpora⁴².

Ova promena u pristupu političkoj situaciji je navela mnoge žene da preispitaju način izražavanja njihovog aktivizma protiv okupatorskog sistema. Međutim, politička aktivnost mnogih žena, koje će se kasnije pridružiti oružanom otporu, bila je nastavak njihovog učešća u ilegalnim pokretima, koji su bili disidentski pokreti (što znači pokret protiv zvaničnog uspostavljenog sistema) protiv jugoslovenskog režima, i bili su to pokreti koji su radili za unapređenje albanskog nacionalnog pitanja u Jugoslaviji. Element koji je karakterisao njihovo učešće u ovim aktivnostima je bilo i oslobođanje od očekivanja i rodnih uloga koje su im bile nametnute u patrijarhalnom društvu.

Napuštanje tradicionalnog predstavljalje je veliki izazov za žene. Nije bila neuobičajena stigmatizacija nakon napuštanja ovih uloga. S druge strane, učešće u ilegalnim pokretima bilo je usko povezano sa porodičnim krugom u kojem su ove devojke odrastale. Nije bilo neuobičajeno da mlade albanske devojke imaju jaka nacionalna osećanja ako je njihova porodica bila uključena u aktivnosti pokreta otpora, što je samo po sebi stvaralo olakšice za njihovo posvećivanje nacionalnom pitanju, aktivizam koji je imao emancipirajući efekat.

Žene koje su učestvovale u pokretima otpora imale su osćaj oslobođenosti od očekivanja patrijarhalnog društva, osećaj koji se ponovio i kod žena koje su učestvovale u oružanom otporu. Nasuprot razvoju političkih polarizacija između mirnog i oružanog otpora – koji se krajem 1990-ih podelio na dva suprostavljenata bora, solidarnost između žena je bila znatno veća nego kod muškaraca, bez obzira na oblik izražavanja njihovog aktivizma. Ovo je usko povezano sa aktivizmom žena tokom 1990-ih uopšteno. Ovaj oblik aktivizma izazivao je osećaj da se žene bore za dvostruki cilj – oslobođenje od očekivanja patrijarhalnog društva i oslobođenje od srpskog režima. Dakle, čak iako nisu delile isti način na koji su se borile protiv oba, ipak im je bilo zajedničko oslobođenje od patrijarhata, odnosno transnacionalni i univerzalni pokušaji za rodnu ravnopravnost.

U nastavku predstavljamo široku mobilizaciju žena i njihove proteste protiv policijskog i vojnog nasilja Miloševićevog režima.

Protesti žena na Kosovu 1998.

Uz eskalaciju tadašnje državne represije, žene su odgovorile masovnom mobilizacijom protiv nasilja i za mir.

■ *Emancipatorski aktivizam ima za cilj da istakne i bori se protiv praksi i politika koje ugnjetavaju određene društvene slojeve i grupe, istovremeno radeći na postizanju jednakosti između potlačenih i privilegovanih grupa.*

Protest 2. marta 1998, prema listu Bujku, organizovan je na sledeći način:

„Bilo je potrebno samo dvadesetak minuta od informacija koje je emitovao nemački radio da se blizu deset hiljada žena okupi ispred Američke kancelarije u Prištini kako bi protestovale protiv rata, terora i masakra koji vrše okupacione srpske snage protiv nevinog albanskog stanovništva u Drenici. Inicijativu za ovaj protest je dao Savez albanskih žena Kosova, a prisutnima se obratila Flora Brovina, predsednica SAŽK, rekavši da je „ovaj protest organizovan zbog masakara koji se već neko vreme dešavaju u Drenici. Drenica je naša, stoga ovo što se dešava u Drenici se dešava na celom Kosovu“, rekla je Flora Brovina.“⁴³

Slični protesti održani su i u drugim gradovima Kosova⁴⁴. U međuvremenu, 10. marta, više od 10.000 žena se okupilo na Trgu „Majke Tereze“ u Prištini da zapali sveće u znak sećanja na žrtve nasilja koje je izvršila srpska policija⁴⁵.

Protesti sa belim papirima: 8. mart 1998.

U međuvremenu, 8. marta 1998. oko 50 hiljada žena je protestovalo ispred Kancelarije informativne službe Sjedinjenih Američkih Država u Prištini. Žene koje su protestovale su držale bele papiere i sedelete u tišini. Prema listu Bujku, žene koje su protestovale su zahtevale:

„Pozivamo Ujedinjene nacije i Savet bezbednosti da nas odmah zaštite kao ugroženi narod, kakav i jesmo. Pozivamo Sjedinjene Američke Države, kao prijateljsku zemlju, na brzu intervenciju. Pozivamo Evropsku uniju da hitno preispita svoju poziciju prema Kosovu. Zahtevamo hitno otvaranje koridora koji bi nam omogućio da pomognemo stanovništvu Drenice lekovima, hlebom i odećom. Mi smo za mir, dok našim belim papirima pokazujemo svetu da ne uživamo nikakva prava i da sami želimo da ispišemo svoja prava mirom, a ne ratom“, stoji u saopštenju tihog protesta.“⁴⁶

Ovo je bila snažna poruka koja je poslata međunarodnim posmatračima i istovremeno slika koja je oslikavala moć albanskih žena njihovim čutanjem i otporom⁴⁷. Datum protesta, 8. mart, Međunarodni dan žena, ima poseban značaj, jer su se borbom koja se vodila slale dve poruke: oslobođenje od državnog nasilja i prestanak povrede prava žena.

■ Protesti sa belim papirima: 8. mart 1998.

Fotografija: Eliza Hoxha

Prodiskutujte zašto se zvao Protesti sa belim papirima i šta su ljudi na protestu nameravali da postignu tim protestom?

■ Protesti sa belim papirima: 8. mart 1998.

Fotografija: Eliza Hoxha

Protest „Hleb za Drenicu“: 16. mart 1998.

■ Protest „Hleb za Drenicu“: 16. mart 1998.

Fotografija: Eliza Hoxha

Još jedan protest koji je ostavio veliki trag i imao snažan medijski i moralni uticaj u pogledu stradanja sugrađana u ruralnim područjima Kosova je protest „Hleb za Drenicu“, održan 16. marta 1998. Žene su krenule od Američkog kulturnog centra i krenule ka Kosovo Polju za Drenicu. Učesnica i aktivistkinja za ženska prava, Igbale Rogova, opisuje protest sledećim rečima:

„Dok smo izlazili iz Prištine, srpske policije snage su nas sve vreme pratile otpozadi. Bilo je rano proleće i bilo je vetrovito. Međutim, nismo osećale vetar jer nas je okruživala grupa od deset hiljada žena, devojaka i nekoliko muškaraca koji su nam se pridružili. Kada smo stigli u Kosovo Polje, skoro šest kilometara od Prištine, videle smo da je srpska policija napravila kordon kojim su blokirali put. Nisu nas pustili da prodemo. Sećam se kako je Edita Tahiri vikala: „Drenici je potrebna hrana!“ Nisu obraćali pažnju na nas i odbili su da se pomere. Organizatorke su razgovarale da li treba da insistiramo da idemo dalje, ali pošto je policija bila naoružana do zuba, odlučeno je da je previše rizično. Na kraju, nakon što smo bile tu neko vreme i apelovale, odlučile smo da nemamo izbora nego da se vratimo u Prištinu.

U povratku smo otišle do kancelarije Međunarodnog crvenog krsta u Prištini i ostavile hleb ispred njihove kancelarije. Ovo je takođe bio simboličan čin kako bi im stavili do znanja da moraju da nose hranu ljudima u nevolji u Drenici. Zatim smo nastavile do Američkog kulturnog centra. Neke od nas su se unutra sastale sa američkim zvaničnicima. Počele smo tiho da pevamo „Hleb za Drenicu“. Sve vreme nas je srpska policija držala opkoljenim i pretila

nam. Ali naša pesma je postajala sve jača i jača. Uspele smo da skrenemo međunarodnu pažnju na ono što se dešava na Kosovu, posebno putem medija. Fotografije tog moćnog marša su se proširile po celom svetu, čineći međunarodne aktere još svesnijim i savesnijim da se na Kosovu dešava scenario sličan onom iz Bosne i Hercegovine. Iako nam je bilo onemogućeno da odnesemo hranu u Drenicu, verujem da smo im donele nadu. Doprinele smo u tome da smo skrenule međunarodnu pažnju na naše probleme i podstaknemo eventualnu intervenciju"⁴⁸.

Neki drugi izvori se sećaju protesta „Hleb za Drenicu“ na ovaj način:

„Oko 12.000 žena, koje su nosile hleb krenulo je u unapred utvrđenim maršrutom od 50 kilometara iz Prištine do opkoljene zone Drenice. Hleb koji su žene nosile simbolizovao je neispunjene osnovne potrebe ljudi. Iako ih je srpska policija vratila u Prištinu, veoma vizuelne demonstracije uspele su da privuku pažnju međunarodnih medija. Kasnije, 25. marta 1998. žene su organizovale još jednu demonstraciju pozivajući na „mirni razvod od Srbije“⁴⁹.

List *Bujku* je izvestio o protestu u članku pod sledećim naslovom: „Hleb ispred cevi prekršiocima“. U ovom izveštaju centralno mesto zauzimaju izjave nekih učesnica, kao što su: „Mi nismo demonstrantkinje, već žene, majke i sestre koje žele da idu u Drenicu da odnesu hleb majkama i deci zarobljenoj tamo“⁵⁰.

Slični protesti su organizovani i u Glogovcu, Klini i Vučitrnu.⁵¹

Prodiskutujte zašto je protest nazvan Hleb za Drenicu?

■ Protest „Hleb za Drenicu“: 16. mart 1998.

Fotografija: Eliza Hoxha

Žene hroničarke i dokumentatorke povreda ljudskih sloboda i prava

■ „aktivistkinje su bile prve na licu mesta koje su dokumentovale nasilje, ubistva i povrede ljudskih prava. Za žene je bilo manje opasno da se kreću iz jednog mesta u drugo jer Miloševićev režim nije sumnjao da su žene aktivistkinje za ljudska prava. Kada bi ocenile da je rizik po muške kolege veliki, izlazile smo na lice mesta da dokumentujemo kršenja ljudskih prava, ubistva, premlaćivanja, pljačke itd.“

Savet za zaštitu ljudskih prava i sloboda (KMDLNJ), koji je formiran krajem 1989. u Prištini, bio je jedna od prvih organizacija civilnog društva koja je okupljala intelektualce i aktiviste za ljudska prava na Kosovu. Tokom 1990-ih, KMDLNJ je igrao ključnu ulogu u dokumentovanju povrede ljudskih prava na Kosovu od strane režima Slobodana Miloševića. KMDLNJ je informisao široku kosovsku i svetsku javnost o povredama ljudskih prava sloboda i na Kosovu. KMDLNJ je dokumentovao kršenje ovih prava oslanjajući se na veliku mrežu aktivista širom Kosova. Žene su aktivno učestvovalе u dokumentovanju kršenja ljudskih prava i policijskog i vojnog nasilja. Kao što se priseća jedna aktivistkinja KMDLNJ-a,

Žene u oružanom otporu

U ratu na Kosovu 1998-1999, vojno i policijsko nasilje Miloševićevog režima je bilo usmereno protiv civila. Time su albanski civili postali proizvoljne žrtve nasilja. U takvim okolnostima, oružani otpor, podstaknut policijskim i vojnim nasiljem Miloševićevog režima, se je odvijao u gerilskom formatu. U ratnim okolnostima je stvoren prostor za žene da učestvuju u otporu, a da ne budu podložne kalupima tradicionalnih rodnih uloga. Pored aktivnog učešća u drugim dimenzijama rata, učešće žena u oružanom otporu nije bilo ograničeno na borbe u bukvalnom smislu te reči. Stvaranje bezbednih mreža za prevoz izbeglica iz ratnih zona, prevoz ranjenika u improvizovanim sanitetskim vozilima, transport osnovnog materijala za napadnute civile, pa čak i transport oružja, dokazuju učešće žena u različitim oblicima oružanog otpora.

Izvor: <https://gazetainfokus.com>

■ Učešće žena u otporu često je bilo isprepleteno sa njihovim društvenim i političkim položajem. Mnoge žene su postale deo Oslobođilačke vojske Kosova (OVK) i aktivno su učestvovale u borbi za oslobođenje. Najznačajniji primeri učešća žena u oružanom otporu su imena kao što su: Gjevë Lladrovci, Fitneta Ramosaj, Mimoza Shala, Hyrë Emini i mnoge druge.

Vredi ponoviti činjenicu da su mnoge žene koje su bile aktivne tokom 1990-ih stvorile neophodne mreže za pružanje podrške i nege mnogim civilima koji su proterani ili povređeni od strane srpske policije i vojske. Ovaj oblik angažmana je transformisao njihov otpor iz defanzivnog otpora u aktivni otpor. Mnoge žene su izložile sebe opasnosti upravo zbog svojih aktivnosti. Kontinuitet aktivnosti na emancipaciji i podizanju svesti žena o njihovim pravima tokom 1990-ih godina prošlog veka direktno je uticao na stvaranje atmosfere saradnje u najkritičnijim trenucima za kosovske Albance i izazivao osećaj solidarnosti među ženama, kao i ojačao njihov otpor u mnogim oblicima.

Metodološka uputstva za
upotrebu materijala

Promena paradigme otpora

Vreme: 1x45 min.

Rezultati učenja:

- Identifikuje neke od protesta žena tokom '90-ih.
- Analizira efekat i svrhu aktivizma žena u lokalnom i međunarodnom aspektu.
- Ocjenjuje doprinos žena u okolnostima sukoba tokom '90-ih.

AKTIVNOST 1

Nastavnik/ca deli učenike u grupe. Od grupa traži da popune tabelu ispod, pridržavajući se materijala o:

1. Protestima 2. marta 1998
2. Protestima sa belim papirima: 8. martu 1998.
3. Protestima „Hleb za Drenicu“: 16. martu 1998.
4. Ženama hroničarkama i dokumentatorkama povreda ljudskih sloboda i prava
5. Žene u oružanom otporu

Politički aspekti	Građanski aspekti	Rodna inkluzija	Solidarnost i entuzijazam

AKTIVNOST 2

Nastavnik/ca traži od učenika da pažljivo pročitaju osnovno gradivo i odgovore na pitanja:

Grupa 1:

1. Kakve su zahteve i simbole nosili protesti koje su organizovale aktivistkinje?
2. Kakav je bio lokalni i međunarodni efekat zahteva aktivistkinja na ovim protestima?
3. Kako ocenjujete hrabrost ovih aktivistkinja u ratnim okolnostima? Argumentujte!

Grupa 2:

1. Šta je bila svrha protesta žena 2. marta pred međunarodnom zajednicom u Prištini i kakav je odjek imala ovo organizovanje aktivistkinja?
2. Kakvu su poruku slali beli papiri na protestu 8. marta 1998?
3. Prodiskutujte zašto je protest nazvan „Hleb za Drenicu“?

Grupa 3:

1. Osim protesta, koje su bile druge vrste angažmana aktivistkinja u apelima za mir?
2. Koliko je bilo važno dokumentovanje povreda ljudskih prava, vojnog i policijskog nasilja i zašto?
3. Šta aktivistkinja KLMDNJ-a kaže o angažovanju žena u dokumentovanju?

AKTIVNOST 3

Prodiskutujte o učešću žena u oružanom otporu tako što ćete odgovoriti na sledeća pitanja:

1. Tokom diskusije ocenite tekst pod znacima navoda „*Stvaranje bezbednih mreža za prevoz izbeglica iz ratnih zona, prevoz ranjenika u improvizovanim sanitetskim vozilima, transport osnovnog materijala za napadnute civile, pa čak i transport oružja, dokazuju učešće žena u različitim oblicima različite. Učešće žena u otporu često je bilo isprepleteno sa njihovim društvenim i političkim položajem.*
2. Tokom učenja o „mirnom i oružanom otporu na Kosovu tokom '90-ih“, koji događaji ostavljaju najveći utisak na vas i zašto?

A black and white photograph of a woman in a library. She is wearing a headscarf and a patterned dress, and is looking down at a book she is holding. She is standing in front of a row of bookshelves filled with books.

Poglavlje

5

Predavanje istorije iz rodne perspektive

Rod i žene su i dalje nevidljivi u učenju istorije. Odsustvo ženskih uzora u istoriji, kao i čutanje o rodu i rodnoj perspektivi u izgradnji istorijskih narativa i institucionalizovane istorije se primećuje u udžbenicima, muzejima, memorijalima i komemorativnim mestima. Stoga se rodna perspektiva u učenju istorije bavi nevidljivošću žena u udžbenicima istorije. Štaviše, rodna perspektiva ima za cilj da se proširi na sve školske udžbenike i materijale na Kosovu jer je eliminisanje rodnih stereotipa važno za kvalitetno obrazovanje⁵².

Rod je društveno konstruisana i istovremeno istorijska kategorija. Istoričarke dugo vremena stavljaju naglasak na nedostatak rodne perspektive u predmetu istorije i „nude primere kroz vekove i zemlje kako bi osporile savremene tvrdnje da su žene, prema fizičkoj strukturi i psihičkom temperamentu, slabije, pasivnije, manje racionalne i mnogo emotivnije od muškaraca“⁵³, te da se kao takve ne smatraju subjektima istorije. Rodna perspektiva u učenju istorije razmatra rodnu dinamiku u proizvodnji istorije, skreće pažnju na žene kao građanke sa punim pravima, aktivistkinje i učesnice političkih, ekonomskih i društvenih zbivanja. Stoga, početno pitanje u učenju istorije iz rodne

perspektive je: Kako se proizvodi istorija i koja dinamika čini rod i žene nevidljivima u istoriji?

Kako tvrdi Michel-Rolph Trouillot „istorija je plod moći, a moć nikada nije toliko transparentna da njena analiza postane nepotrebna.“⁵⁴ Ova premissa se takođe poklapa sa rodnom perspektivom i učenjem istorije, jer rodna perspektiva otkriva čutanja u istoriji. Prema Trouillot: „čutnja ulazi u proces proizvodnje istorije u četiri ključna momenta: kada se stvaraju činjenice (pronalaženje izvora); kada se prikupe činjenice (arhiviranje); kada se izvuku činjenice (konstrukcija narativa) i kada se vidi njihova važnost u retrospektivi (pravljenje istorije u poslednjoj instanci).“⁵⁵ Rodna perspektiva „nam omogućava da razumemo zašto nisu sva čutanja jednaka i zašto se ne mogu rešiti – ili poboljšati – na isti način.“⁵⁶ Stoga se rodna perspektiva u učenju istorije bavi čutanjem o učešću žena u društvenim, političkim i ekonomskim procesima i uticajem čutanja na društvo i kolektivno pamćenje.

Nijedna priča nije potpuna. Istorija nije dovršena. Rod nudi ranije nepoznate istorijske perspektive⁵⁷ o toku istorije. Učenje prošlosti je polovično ako se ne uzmu za osnovu iskustva i žena i muškaraca, kao i ideje o muškosti i ženstvenosti. Stoga,

rodna perspektiva prepoznaće žene kao istorijske subjekte. Međutim, rodna perspektiva istorije nije sinonim za istoriju žena, iako za polazište ima istoriju žena. Rod je oblikovao i uticao na istoriju. Rodne reference, metafore i retorika prevazilaze opise odnosa između muškaraca i žena, ne samo kao razlike, već i kao rasplet odnosa moći.⁵⁸

Teorije roda, kao i ženski pokret, imaju za cilj ravnopravnost žena i muškaraca u politici, ekonomiji i društву. Ženska iskustva i glasove treba posmatrati kao doprinos institucionalizovanoj istoriji jer upotpunjaju mozaik prošlosti. Štaviše, kako tvrde istoričari roda: „istorija ne rekonstruiše prošlost koja nije posredovana, već aktivno proizvodi vizije prošlosti“ [...] kao i naglašava razlike među ženama unutar samog koncepta „žena.“⁵⁹

U ovom priručniku u cilju učenja istorije poslednje dve decenije XX veka na Kosovu, sledeća pitanja bi mogla poslužiti kao polazište o rodnoj perspektivi u istoriji ovog perioda:

- Kakve su bila prevladavajuća predstavljanja žena i muškaraca i koje su bile prateće slike?

Postavljanje ovih pitanja ima za cilj da izgradi rodno svesnu istoriju, institucionalnu istoriju koja smešta rod u centar analiza istorijskih događaja, a takođe nudi objašnjenja zašto rod i žene ostaju neispričane i nenapisane priče u istoriji. Rodna perspektiva ispituje narative prošlosti i nudi dragocene mogućnosti za upotpunjavanje istorije. Pored toga, rodna perspektiva donosi analizu razloga za isključenje žena iz istorije. Pažnja prema rodu i ženama ne samo da pruža nove informacije, već i čini vidljivim ograničenja istorije pisane iz samo jedne tačke gledišta⁶⁰, čime se otvara put pristupu višestrukih perspektiva u učenju istorije.

- Koji su događaji i akteri predstavljeni?
- Koji su postojeći narativi? Ko su glavni nosioci tih narativa?
- Kako se portretizuje rod? Kako se portretizuju žene?
- U kom obliku se pojavio ženski aktivizam?
- Kako se portretizuje ženski aktivizam?
- Kako se pamti aktivizam žena?
- Kako se je promenilo značenje roda tokom ove dve decenije krajem XX veka?

Metodološka uputstva za
upotrebu materijala

Predavanje istorije iz rodne perspektive

Vreme: 1x45 min.

Rezultati učenja:

- Razume rodnu perspektivu u učenju istorije.
- Upoređuje rodne pristupe učenju istorije.
- Poznaje položaj žene u izgradnji kosovske istorije.

AKTIVNOST 1

Nastavnik/ca piše na sredini table: „Miran i oružani otpor na Kosovu tokom '90-ih godina“

Miran i oružani otpor na Kosovu tokom '90-ih godina	
Uloga žena	Uloga muškaraca

AKTIVNOST 2

Nastavnik/ca traži od učenika da pažljivo pročitaju osnovno gradivo i odgovore na pitanja:

Grupa 1:

1. Kako je predstavljena rodna perspektiva i kako je ženski aktivizam predstavljen u istoriji?
2. Koji su postojeći narativi? Ko su glavni nosioci ovih narativa?
3. Koje su glavne ispovesti i ličnosti na časovima istorije?

Grupa 2:

1. Kakav je oblik poprimio aktivizam žena tokom „Mirnog i oružanog otpora na Kosovu tokom ‘90-ih godina“?
2. Kako se pamti angažovanje i doprinos žena ‘90-ih?
3. Kako se je promenilo značenje roda tokom ove dve decenije krajem XX veka?

Grupa 3:

1. Kako razumete rodnu zastupljenost u učenju istorije?
2. Kako je uticalo na društvo angažovanje i doprinos žena tokom „Mirnog i oružanog otpora na Kosovu tokom ‘90-ih godina“?
3. Kako je poslednji rat uticao na Kosovo u zastupljenosti rodova u institucijama u kojima se odnose odluke?

AKTIVNOST 3

Učenici iznose svoje stavove o učenju istorije iz rodne perspektive.

Prilog #1 Glosar

Rod

Označava društveno konstruisane uloge koje se pripisuju ženama i muškarcima. Rod je stičeni i naučeni identitet koji se menja tokom vremena, koji se menja unutar i među kulturama.

Pol

Označava biološke karakteristike koje definišu žene i muškarce.

Rodne uloge

Rodne uloge se pripisuju ženama i muškarcima i razlikuju se u zavisnosti od društvenog i ekonomskog statusa, političkog statusa i kulturnog konteksta. Na rodne uloge utiču godine, klasa i etnička pripadnost. Rodne uloge su društveno naučene, pregovarane i sporne. Rodne uloge su kontekstualne i promenjive.

Sukob

Odnosi se na politiku, moć, sporove između aktera, uspostavljanje mira i obnovu institucija.

Rodnog zasnovano nasilje

Označava sve činove nasilja koji rezultuju ili će verovatno dovesti do fizičke, seksualne, psihičke, socijalne ili ekonomske povrede ili patnje po rodnoj osnovi, uključujući pretnje takvim radnjama, prinudu ili proizvoljno lišavanje slobode, kada se to dešava u javnoj ili privatnoj sferi.

Rodni stereotipi

Generalizovani stavovi ili predrasude u vezi sa osobinama ili karakteristikama koje im pripadaju ili koje bi trebale da im pripadaju, ulogama koje obavljaju ili koje bi obavljali žene i muškarci.

Ženstvenost

Odnosi se na ponašanja, uloge i odnose žena u društvu, kao i na značenja koja im se pripisuju.

Muškost

Odnosi se na ponašanja, uloge i odnose muškaraca u društvu, kao i na značenja koja im se pripisuju.

Paradigma

Podrazumeva perspektivu, skup ideja, formu, model, standard.

Transnacionalno

Prevazilazi nacionalne granice.

Genocidno

Počinilac ili kriv za genocid.

Segregacija

Prisilna podela zasnovana na rasnoj ili etničkoj grupi.

Narativ

Izvedenica iz latinskog jezika narrare, ispričati događaj. Narativ podrazumeva praksu predstavljanja događaja uz određeni sistem vrednosti. Narativ je priča, ispovest o društvenim događajima..

REFERENCE:

- 1 Sanam Naraghi-Anderlini, "Mainstreaming gender in conflict analysis: issues and recommendations," *Social development papers* (2006), 32, 32.
- 2 *Gratë, Paqja dhe Siguria*, (Kombet e Bashkuara, Këshilli i Sigurimit, 2000).
- 3 Yuval-Davis, "Women and the biological reproduction of 'the nation,'" *Women's Studies International Forum* (January 1996), 19: 1–2, 17–24, 17–24.
- 4 Pierre Dufour, *Kosova: Paqja e shpërfillur*, tran. Belgzim Kamberi (Tiranë: Rozafa, 2010), 24.
- 5 Pierre Dufour, *Kosova: Paqja e shpërfillur*, tran. Belgzim Kamberi (Tiranë: Rozafa, 2010), 32–33.
- 6 Shkëlzen Maliqi, "Die politische Geschichte des Kosovo," in *Der Jugoslawien-Krieg: Handbuch zu Vorgeschichte, Verlauf und Konsequenzen*, ed. Dunja Melčić (Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 1999), 120–134, 130.
- 7 *Gazeta Bujku* (19 dhjetor), 5, 5.
- 8 Howard Clark, *Civil resistance in Kosovo* (2000), 74–81.
- 9 Howard Clark, *Civil resistance in Kosovo* (2000), 55–57.
- 10 Howard Clark, *Civil resistance in Kosovo* (2000), 58.
- 11 Bette Denich, "Dismembering Yugoslavia: Nationalist Ideologies and the Symbolic Revival of Genocide," *American Ethnologist* (1994), 21: 2, 367–390, 368.
- 12 Alexandra De Renzy Channer, "Defeat and resurrection: A political history of the pan-Albanian National Revolutionary Movement, 1912–2010" (University of Pennsylvania, 2012), 458–459.
- 13 Lulëzim Etemaj, *Lëvizja e pajtimit të gjaqeve në Kosovë (1990–1991)* (Prishtinë: Armagedoni, 2020), 71–72.
- 14 Pierre Dufour, *Kosova: Paqja e shpërfillur*, tran. Belgzim Kamberi (Tiranë: Rozafa, 2010), 39.
- 15 Pierre Dufour, *Kosova: Paqja e shpërfillur*, tran. Belgzim Kamberi (Tiranë: Rozafa, 2010), 50.
- 16 Hava Shala, "Intervistë" (gusht, tetor 2016).
- 17 Hava Shala, "Intervistë" (gusht, tetor 2016). f
- 18 Pierre Dufour, *Kosova: Paqja e shpërfillur*, tran. Belgzim Kamberi (Tiranë: Rozafa, 2010), 51–52.
- 19 Pierre Dufour, *Kosova: Paqja e shpërfillur*, tran. Belgzim Kamberi (Tiranë: Rozafa, 2010), 52–54.

- 20 Itziar Mujika Chao, "Women's Activism in the Civil Resistance Movement in Kosovo (1989–1997)," *Nationalities Papers* (September 2020), 48: 5, 843–860, 7.
- 21 Itziar Mujika Chao, "Women's Activism in the Civil Resistance Movement in Kosovo (1989–1997)," *Nationalities Papers* (September 2020), 48: 5, 843–860, 5–6.
- 22 Itziar Mujika Chao, "Women's Activism in the Civil Resistance Movement in Kosovo (1989–1997)," *Nationalities Papers* (September 2020), 48: 5, 843–860, 8.
- 23 *Statuti i Lidhjës Demokratike të Kosovës, Neni 35.5 dhe Neni 29.3.*
- 24 Pierre Dufour, *Kosova: Paqja e shpërfillur*, tran. Belgzim Kamberi (Tiranë: Rozafa, 2010), 28.
- 25 Julia Nietsch, "The Mother Teresa Society. Volunteer Work for the Kosovo-Albanian 'Parallel Structures' in the 1990s," *Südosteuropa* (July 2020), 68: 2, 200–224.
- 26 Pierre Dufour, *Kosova: Paqja e shpërfillur*, tran. Belgzim Kamberi (Tiranë: Rozafa, 2010), 63.
- 27 Julia Nietsch, "The Mother Teresa Society. Volunteer Work for the Kosovo-Albanian 'Parallel Structures' in the 1990s," *Südosteuropa* (July 2020), 68: 2, 200–224, 208.
- 28 Pierre Dufour, *Kosova: Paqja e shpërfillur*, tran. Belgzim Kamberi (Tiranë: Rozafa, 2010), 63.
- 29 Majlinda Behrami, Jose Carpintero Molina, and Nicole Farnsworth, *Një ulëse në tryezë: Kontributi i grave në proceset e ndërtimit të paqes në Kosovë dhe pritjet e tyre nga këto procese* (Rrjeti i Grave të Kosovës, 2021), 27.
- 30 Julia Nietsch, "The Mother Teresa Society. Volunteer Work for the Kosovo-Albanian 'Parallel Structures' in the 1990s," *Südosteuropa* (July 2020), 68: 2, 200–224, 209.
- 31 Pierre Dufour, *Kosova: Paqja e shpërfillur*, tran. Belgzim Kamberi (Tiranë: Rozafa, 2010), 125.
- 32 Pierre Dufour, *Kosova: Paqja e shpërfillur*, tran. Belgzim Kamberi (Tiranë: Rozafa, 2010), 64.
- 33 Pierre Dufour, *Kosova: Paqja e shpërfillur*, tran. Belgzim Kamberi (Tiranë: Rozafa, 2010), 127.
- 34 Itziar Mujika Chao, "Women's Activism in the Civil Resistance Movement in Kosovo (1989–1997)," *Nationalities Papers* (September 2020), 48: 5, 843–860, 843–860.
- 35 Majlinda Behrami, Jose Carpintero Molina, and Nicole Farnsworth, *Një ulëse në tryezë: Kontributi i grave në proceset e ndërtimit të paqes në Kosovë dhe pritjet e tyre nga këto procese* (Rrjeti i Grave të Kosovës, 2021), 29.
- 36 Howard Clark, *Civil resistance in Kosovo* (2000), 95–98. Bujku, 6 dhjetor 1991, faqe 3. Përherë në thumbin e sulmeve.
- 37 Howard Clark, *Civil resistance in Kosovo* (2000), 96.
- 38 Howard Clark, *Civil resistance in Kosovo* (2000), 96–99.
- 39 Howard Clark, *Civil resistance in Kosovo* (2000), 101.
- 40 Howard Clark, *Civil resistance in Kosovo* (2000), 102.

- 41 Howard Clark, *Civil resistance in Kosovo* (2000), 101.
- 42 Itziar Mujika Chao, "Women's Activism in the Civil Resistance Movement in Kosovo (1989–1997)," *Nationalities Papers* (September 2020), 48: 5. 843–860, 843–860.
- 43 *Gazeta Bujku* (March 1998), 5. 5.
- 44 *Gazeta Bujku* (9 mars), 4. 4.
- 45 *Gazeta Bujku* (March 1998), 1. 1.
- 46 *Gazeta Bujku* (9 mars), 4. 1.
- 47 DWP - Balkan, "Women's Protests in the 1990s in Kosovo," *DWP-BALKAN* (May 2021).
- 48 DWP - Balkan, "Women's Protests in the 1990s in Kosovo," *DWP-BALKAN* (May 2021).
- 49 Majlinda Behrami, Jose Carpintero Molina, and Nicole Farnsworth, *Një ulëse në tryezë: Kontributi i grave në proceset e ndërtimit të paqes në Kosovë dhe pritjet e tyre nga këto procese* (Rrjeti i Grave të Kosovës, 2021), 40.
- 50 *Gazeta Bujku*, 17 mars, faqe 1. *Gazeta Bujku* (17 mars), 1. 1.
- 51 *Gazeta Bujku* (17 mars), 1. 4.
- 52 Zyra e Kryeministrit, Agjencia për Barazi Gjinore, *Parandalimi i Stereotipeve Gjinore dhe Promovimi i Barazisë Gjinore në Tekstet dhe Materialet Shkollorë*.
- 53 Joan Wallach Scott, *Feminism and History* (Oxford ; New York: Oxford University Press, 1996), 3.
- 54 Michel-Rolph Trouillot, *Silencing the past : Power and the Production of History* (Boston, Massachusetts: Beacon Press, 2015), xix.
- 55 Michel-Rolph Trouillot, *Silencing the past : Power and the Production of History* (Boston, Massachusetts: Beacon Press, 2015), 26.
- 56 Joan Wallach Scott, *Feminism and History* (Oxford ; New York: Oxford University Press, 1996), 27.
- 57 Nicole Farnsworth, *History is Herstory too* (Prishtinë: Kosovar Gender Studies Centre), 6..
- 58 Joan W. Scott, "Gender," *The American Historical Review* (December 1986), 91: 5. 1053–1075, 1067.
- 59 Joan Wallach Scott, *Feminism and History* (Oxford ; New York: Oxford University Press, 1996), 1.
- 60 Joan Wallach Scott, *Feminism and History* (Oxford ; New York: Oxford University Press, 1996), 12.

Ovaj projekat sprovodi forumZFD - Program na Kosovu u saradnji sa Udruženje nastavnika istorije Kosova i podržano je sredstvima dobijenih od Nemačkog saveznog ministarstva za ekonomski razvoj i saradnju (BMZ).

Katalogimi në botim – (CIP)

Biblioteka Kombëtare e Kosovës "Pjetër Bogdani"

373.5-055.2(=18:496.51)(036)

Hajrullahu, Vjollca Islami

Priručnik: Predavanje istorije iz rodne perspektive : žene i rod u poslednje dve decenije XX veka na Kosovu / Vjollca Krasniqi, Mrika Limani Myrtaj, Vjollca Islami Hajrullahu, Arbër Salihu, Donika Xhemajli. - Prishtinë : forumZFD, 2022. - 50 f. ; 24 cm.

Arsimi i mesëm -- Kosovë -- Doracakët, udhëzuesit etj.

Gratë në jetën shoqërore -- Historia -- 1989-1999 – Kosovë

ISBN 978-9951-775-17-5

Aleph [000105375]

ŽENE I ROD

U POSLEDNJE DVE
DECENIJE XX Veka
NA KOSOVU

ISBN 978-9951-775-16-8

9 789951 775168